

Věda a víra na akademické půdě

Letos 27. května se z iniciativy tiskového odboru Akademie věd České republiky uskutečnil v budově Kanceláře předsednictva AV ČR (Praha 1, Národní 3) diskusní kulatý stůl o vztahu vědy a víry: jednota – boj protikladů – lhostejnost. Více než dvacet reprezentantů z řad pracovníků vědeckých ústavů i vysokých škol hovořilo o vztahu mezi vírou (vzhledem k našim kulturně-historickým tradicím chápanou převážně v křesťanském smyslu) a vědou (pojímanou většinou diskutujících jako přírodověda, v anglosaském smyslu „science“). Větší část příspěvků přinášíme na následujících stránkách, přičemž některé další příspěvky, popř. ohlasy na zmíněné setkání otiskneme ještě v čísle příštím.

Následující texty obsahují řadu zajímavých úvah, obecných tezí i filozofických interpretací, ale přesto mají převážně povahu výrazných svědectví o prožívání osobního příběhu bádajícího vědce, který má zároveň určitou zkušenost (samozřejmě ne vždy stejného charakteru a intenzity) s vírou v osobního Boha. Snad právě toto bude zajímavé i pro čtenáře Universa, neboť pro dnešního člověka je většinou prožitek příběhu mnohem přitažlivější než určitá sice excelentní, ale pro život někdy suchá, filozofická nadstavba nad oblastmi vědy a víry.

JEŽÍŠ KRISTUS ŘEKL „A POZNÁTE PRAVDU A PRAVDA VÁS OSVOBODÍ“

František Vyskočil, Fyziologický ústav AV ČR

Srovnání definic vědy a víry jako základ pro posouzení obecnější otázky – jde o protiklad, paralelní existenci, nebo vzájemný průnik a tím zvyšování smyslu jak vědy, tak víry?

Věda je soustavná, kritická a metodická snaha o pravdivé a obecné poznání v určité oblasti skutečností. Systém metodicky podložených, objektivních vět o určité předmětné oblasti. Předmětná oblast je každý fakt uchopitelný buďto bezprostředně, nebo instrumentariem – pomocnými prostředky (mikroskop). Do vědy zahrnujeme mj.:

- Čistě číselné a prostorové vztahy (např. matematika, geometrie), živou i neživou přírodu (přírodní vědy), jevy společenského života (duchovní vědy: historie, filologie, právní věda a hospodářská věda, sociologie, politická věda). K metodice vědy zásadně patří: definice předpokladů (axiom), vytváření hypotéz a teorií a konstatování, jaký stupeň jistoty je určité výpovědi přisuzován (zákon, pravidlo).

- Stručný postup přírodovědného bádání: pozorování-hypotéza-ověření pokusem či pozorováním = vyslovení teorie PO. Její další testování, především snaha vyvrátit ji a nahradit jinou, odpovídající lépe skutečnosti.

Víra: často chápána jako přesvědčení (různě silné či slabé) o existenci Boha či jiné tajemné síly bez spolehlivých důkazů, „nelogické přesvědčení o existenci něčeho nepravděpodobného“ (H. L. Menc-

lem). „Víra“ je překladem řeckého slova *pistis* a vyjadřuje zejména myšlenku důvěry, spolehnutí se a pevného přesvědčení. Ale stejně jako ve vědě, i při budování víry jde o důkazy.

Biblická definice víry je v dopise Pavla Hebrejcům 11:1. „Víra je jisté očekávání věcí, na něž je naděje, zřejmý projev skutečností, ačkoli je nelze spatřit.“ Nejde tedy o žádnou lehkověrnost či mystiku. Řecká slova *elegchos* překládané jako „zřejmý projev“ vyjadřuje myšlenku předložení dokladu, který něco prokazuje. Věříme, že existuje Austrálie, i když jsme tam třeba nikdy nebyli (klokani, vyprávění důvěryhodných cestovatelů).

Základem víry – v něco či někoho – jsou tedy konkrétní důkazy. Teleologický důkaz existence inteligentního designéra (Paley 1802). Nález hodinek na pláni prokazuje existenci výrobce: Viditelná stvořitelská díla potvrzují existenci neviditelného Stvořitele podle principu analogie. Lze vidět analogii řádu v přírodě a řádu lidmi vytvořených věcí (entalpie a entropie). Běžné jsou forenzní důkazy tohoto typu – kdo, kdy, kde byl a co dělal, i když to sám soudce neviděl. Proto platí Pavlův výrok v dopise Hebrejcům 3:4: „Každý dům je ovšem někým postaven, ale ten, kdo postavil všechno, je Bůh.“ Podobně Římanům 1:20 „Jeho neviditelné [vlastnosti] jsou totiž jasně patrné od stvoření světa, protože je lze pochopit z učiněných věcí, dokonce i jeho věčnou moc a Božství, takže jsou neomluvitelní“. Novější teologické dokazování bere v úvahu souvztažnost fyzikálních konstant mikrosvěta a makrosvěta. V živé přírodě je to růst poznání o jinak nevyšvětlitelné komplexitě Beheho neredukovatelných složitých biochemických systémů, které se nemohly vyvíjet bez ztráty funkčnosti a předpokládají „Intelligent Designer“ (M. Behe: Darwinova černá skříňka, 1996, „Existuje Stvořitel, který se o vás stará?“ Watchtower Bible and Tract Society, Penn., česky 1998).

I biblické jméno, jímž se představil Bůh starozákonním lidem, znamená „působí, aby bylo“. Žalm 83:18 říká: „...aby lidé poznali, že ty, jehož jméno je יהוה (translit. Jahve, Jehova), ty sám jsi nejvyšší nad celou zemí.“ Podobně Izajáš 42:8 „Já jsem יהוה. To je mé jméno; a nikomu jinému nedám svou vlastní slávu, ani svou chválu rytým sochám.“

Toto jméno mělo vejít ve známost celosvětově, jak vyplývá ze srovnání Matouše 28:19–20 (Jděte proto a číňte učedníky z lidí

foto Vojtěch Vík

Věda, nebo víra? je špatně položená otázka. Ostatně byla to právě víra, která v mnoha významných i řadových badatelích živila důvěru, že jejich průkopnická práce má smysl.

všech národů, křtěte je ve jménu Otce i Syna i svatého ducha a vyučujte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal. A pohlédte, já jsem s vámi po všechny dny až do závěru systému věcí.) a Matouše 6:9,10 (Náš Otče v nebesích, ať je posvěceno tvé jméno. Ať přijde tvé království. Ať se stane tvá vůle, jako v nebi, tak i na zemi). Že jde o stejného Boha, ukazuje např. Zjevení 19:1, kde zbyla po úplném odstranění božského jména z řeckých textů zkrácená forma ve výrazu „chvalte Jah“, který každý zná pod zkomoleninou aleluja. (Srovnej Ža 104:35 a jinde).

Historický vztah mezi vědou a křesťanskou vírou. Pokud jde o přírodovědce, jsme všichni (bez rozdílu, zda jsme, či nejsme ateisté) odchovanci biblického pohledu na svět. Myšlenkovým prostředím vědy, jak ji z definice chápeme, je tento pohled na svět, kde jsou dvě neprostupitelné entity: Stvořitel a jím vytvořený vesmír. Proto je nutná rehabilitace vztahu věda-biblická víra. Eiseley (1972) píše: „Bylo to právě křesťanství, které zrodilo jasné a zřetelné experimentální základy vědy.“ Jiná než křesťanská náboženství jsou animistická nebo pantheistická: Harwey Cox (The Secular City, 1956,1966) to pěkně popisuje: „pohané...žijí v kouzelném světě.“ Příroda je podle všech hlavních náboženských proudů zabydlena božstvy různé podstaty a výkonnosti. Řekové nazírali často na svět jako vytvořený z věčné hmoty, jejíž struktura je určena věčnými rozumovými

univerzáliemi, „idejemi“, „formami“. V Platónově mýtu o stvoření světa je stvořitel druhořadé božstvo, demiurg. Do hmoty bez rozumu vložil rozum, ideje. Ale i to se povedlo jen někdy, hmota je zatvrzelá, „stvořitel“ se svázanýma rukama.

Ale biblické učení takové pohledy vylučuje. Bůh Jahve neobývá svět jako víla strom, není zosobněním přírodních sil, není „duší“ tohoto světa, je jeho stvořitelem. Svět je jeho dílem, jako váza dílem hrnčářovým. K tomu viz Izajáš 29:16: „Mělo by se na hrnčáře pohlížet právě jako na hlínu? Měla by totiž udělaná věc říci o tom, kdo ji udělal: „Neudělal mne?“

Odbožštění přírody dalo možnost jejího zkoumání. Monoteismus osvobodil lidstvo k systematickému vědeckému bádání. Nikde předtím v dějinách ani v jiném myšlenkovém prostředí nevznikla věda jako soubor systematického poznání. Číňané a jiné kultury sice znali mnohé technologie, odvodili si matematické a jiné vztahy v přírodě, ale nedobrali se nikdy podstaty hmoty, nevytvořili terminologii nových poznatků (priony, DNA, boson) ani teorie vyvrátitelné či potvrzované pozorováním a pokusem.

Vztah badatel-víra. Jde o osobní pohled, který ale sdílí mnoho kolegů. Osobní křesťanská víra, získaná v dospělosti, založená na standardním biblickém poznání a definici podle Heb. 11:1 mi v nejmenším nebránila v profesním neurofyziologickém bádání, protože:

1. Biblická zpráva (odhlédneme od její mnohovrstevnosti) má přitažlivý přírodovědný rozměr, Jahve dává mandát k inteligentní správě přírody a země, k objektivnímu výzkumu a zdůrazňuje přesné poznání, a to jak přírody (1. Mojž. 1:28, 2:19) – přírodovědné znalosti jsou oceňovány a vítány (1. Královská 4:33, 34), tak jeho samého jako inteligentní totipotentní osobnosti z jiných, nám nedostupných „vesmírů“ – nebes (Kol. 1:9; Fil. 1:9; 1. Tít. 2:3, 4).
2. Má přitažlivý lidský a osobní, eschatologický rozměr [někam směřující, eschatos – poslední], popisuje cestu lidského druhu od ráje ztraceného (1. Mojž. 3. kap.) k ráji znovuzískanému (Daniel 2:44, Zj. 21:4, 1. Korintánům 15:26), reflektuje boží záměr ukončit dobu trápení lidstva a změnit osud jednotlivce. Předkládá vynikající zprávu o obnově původní dokonalosti světa (apokatastasis) i cestu, jak to osobně zažít (Jan 17:3).

Pozn.: Výslovnost božího jména je obecně nejistá, Jahve i Jehova je zřejmě možné. K druhé možnosti viz složená jména – např. JEHOŠABEAT [Jehova či Jahova je nadbytek]. Byla to dcera krále Jehorama [Jehova je vysoký (vyvýšený)] a manželka velekněze Jehojady [kéž Jehova ví (zná)]. Ježíš znamená „Jehova je záchrana“.

VĚDA A VÍRA: AUTONOMNÍ OBLASTI, KTERÉ SI MOHOU POSKYTOVAT UŽITEČNÝ KOREKTIV

Jan Bednář, MFF UK Praha

Oblast křesťanské víry, resp. snah o její racionální zdůvodnění (příslušná teologie) a oblast poznání ve smyslu přírodních věd v první řadě vnímám jako dvě autonomní sféry. První z nich hledá odpovědi na otázky nejhlubšího smyslu existence světa a člověka jako individua i celé lidské společnosti, zatímco druhá přísně vymezuje svoji kompetenci na problematiku fungování hmotného světa (materiálního vesmíru v širokém smyslu slova).

Obvykle se uvádí, že věda klade otázky typu „jak?“ a víra (teologie) „Proč?“. To však zřejmě vyžaduje určité upřesnění. I věda samozřejmě klade otázky „proč?“ ale bývá to proč s malým p, za nímž je vždy ono „jak?“ určitým způsobem skryto. Uvedme si k tomu banální ilustraci: Proč se točí např. určité kolo? Protože je hnáno nějakým převodovým mechanismem. Co pohání tento převodový mechanismus? Motor. Jak tento motor funguje? Následoval by popis principu konstrukce daného typu motoru. Ale právě teď může následovat otázka „Proč?“ s velkým P kvalitativně přesahující popis a výklad fungování právě zmíněného mechanismu. Proč celý systém běží? Protože jej zapojil a uvedl v činnost člověk za nějakým účelem, který dává smysl, ale je již z jiné oblasti než prostý mechanismus našeho systému. Jistě cítíme, že zde již nelze pokračovat technicky stejným stylem odpovědí, nemáme-li se octnout v pasti absurdity nebo směšnosti. Myšlenkový svět člověka a mechanický systém stroje jsou jistě dvě kvalitativně jiné, možno říci autonomní oblasti, i když přirozeně mezi nimi existují významné interakce.

Historie vývoje lidské civilizace jednoznačně svědčí o tom, že nerespektování autonomie světa náboženské víry a světa přírodních věd vždy vedlo k neblahým důsledkům, ať již jde na jedné straně o zpochybňování nebo přímo blokování vědeckého pokroku, resp. na straně druhé o vážné krize víry, když nějaký dobově vědecký (a tedy v principu vyvrátitelný a posléze konkrétně vyvrácený) poznatek byl ve své době považován za sloup opory „důkazu“ určité náboženské skutečnosti. Klasickým historickým příkladem v tomto směru je geocentrický model vesmíru. Jde však zřejmě o natolik známé věci, že by právě zde bylo nošením dříví do lesa podrobněji se jimi zabývat.

Přesto vše však mezi vědou a vírou (teologií), a to při plném respektování jejich vzájemné autonomie, existují pozoruhodné interakce. Je to jistě smysl pro řád a systematiku, úporné snahy o hledání a nalézání pravdy, i když věda z principu své existence aspiruje na její nalézání postupné a částečné, zřejmě v našem hmotném světě nikdy neukončené. Je to často i pocit údivu nad obsahem jak přírodovědného poznání z pozice vědy, tak i pozoruhodností stvoření z pohledu třeba i jen prostého věřícího.

Ke zcela zásadním interakcím však dnes patří především skutečnost, že věda a víra (resp. její racionální reflexe v podobě teologie) sobě vzájemně poskytují nedocenitelný korektiv. Věda přináší víře (teologii) významné informace o hmotném světě, tj. z pohledu víry o stvoření, tzn. o božím díle. Z díla je potom jistě možno usuzovat na mnohé o tvůrci. Představa Boha jako tvůrce vesmíru v podobě, jakou nám prezentuje moderní věda, nemůže zřejmě být v lidském myšlení zcela totožná s představou tvůrce ptolemaiovského geocentrického vesmíru. Víra a teologie oplátkou vědě nabízejí morální korektiv, a omezují tak možnosti zneužití vědeckých výsledků v konečném důsledku proti člověku.

To, co dnes bohužel dosti znesnadňuje vzájemný dialog přírodních věd a teologie, je různost „jazyka“. Jazyk vědy se nutně vyvíjí s prudkou dynamikou, někdy až nepříjemně překotně, zatímco jazyk teologie se vyznačuje obrovskou setrvačností a v řadě ohledů stále staví na pojmovém aparátu vytvořeném v období středověké scholastiky. Tato skutečnost jistě do značné míry plyne z povahy obou oblastí, ale zřejmě právě zde dnes stojíme před naléhavým úkolem nalézt vhodný účinný systém vzájemného přetlumočení pojmů a myšlenek.

PROČ DIALOG PŘÍRODOVĚDCŮ S TEOLOGIÍ

Karel Beneš, Biologická fakulta Jihočeské univerzity

V pozvánce na toto setkání se mluví o vztahu vědy a víry. Byly zmíněny tři eventuality: jednota, boj a lhostejnost. Myslím, že existuje ještě čtvrtá možnost - dialog. Právě ten bych považoval pro současnou dobu za nejvýznamnější.

Vztah vědy a víry lze pojednat velmi osobně, nebo značně neosobně. Za aktuálnější pro toto fórum považuji druhý přístup. Zejména bychom si měli uvědomit, oč vlastně jde, mluvíme-li o vědě a víře.

Vírou totiž můžeme rozumět jednak určitý způsob přijetí nějakých myšlenek nebo zásad, jednak samotný obsah těchto myšlenek vyjádřený např. tzv. vyznáním. Poněkud jiný problém je vztah vědy a náboženství. Náboženství je totiž fenomén od víry odlišný. Jinak také vypadá vztah vědy a teologie. Formulujeme-li náš problém takto, pak vlastně stavíme teologii mimo vědu, přičemž teologie se naopak snaží být vědeckou reflexí obsahu víry.

Na druhé straně se můžeme ptát, zda se dá dnes vůbec mluvit o vědě tak, aby tento pojem zahrnoval i muzikologii byzantské éry i studium regulace buněčného cyklu.

Jak na straně vědy, tak na straně teologie bychom měli uvažovat i historický aspekt problému, což ovšem přesahuje naše časové možnosti.

Před dvěma lety jsme uspořádali v Českých Budějovicích kolokvium, jehož tématem byl vztah přírodních věd a teologie. Ptali jsme se, zda vůbec a za jakých podmínek má dialog přírodovědců s teologií smysl a co by mohlo být jeho výsledkem. Samozřejmě šlo spíše o kladení otázek než o nějaká řešení. Všechny příspěvky jsou součástí příslušného sborníku.

Někde bylo řečeno, že obnova kontaktů přírodovědců s teologií je jedním z nejzajímavějších fenoménů dnešní doby. Jak naše dnešní setkání, tak zmíněné budějovické kolokvium se řadí mezi akce, kte-

JAN BEDNÁŘ: „*To, co dnes znesnadňuje dialog přírodních věd a teologie, je různost jazyka. Jazyk vědy se nutně vyvíjí s prudkou dynamikou, někdy až nepříjemně překotně, zatímco jazyk teologie se vyznačuje obrovskou setrvačností a v řadě ohledů stále staví na pojmovém aparátu vytvořeném v období vzniku středověké scholastiky.*“

rých - větších nebo menších - probíhají ročně desítky. Jejich připravenost, rozsah a úroveň bývají velmi různé. Měli bychom se pokusit tyto aktivity u nás nějak koordinovat.

Také bychom si měli uvědomit, že existují národní a mezinárodní instituce, které se problematice uvažovaného dialogu věnují.

Z mezinárodních nám bude nejbližší asi ESSST (European Society for the Study of Science and Theology), která pořádá v příštím roce ve Španělsku velké mezinárodní setkání.

V našich knihovnách je k dispozici několik specializovaných časopisů věnovaných zmíněnému dialogu (Zygon, Science and Christian Belief, Research News & Opportunities in Science and Theology aj.). Dnes je už obtížné orientovat se v množství relevantních knižních publikací. Existují nadace podporující materiálně aktivity, o nichž zde mluvíme.

Na závěr bych rád poděkoval iniciátorům a pořadatelům tohoto setkání. Takováto setkání mají svůj význam především v akademické sféře, neboť jsou inspirující pro obě strany dialogu a podporují na obou stranách syntetizující tendence v současnosti dost opomíjené. O potřebnosti angažovat se v této oblasti svědčí i úspěšnost jak různých fundamentalistických a pseudoreligiálních aktivit, tak různých redukcionistických a scientistických ideologií. Je těžko říci, která z těchto tendencí je pro klima v naší společnosti zhoubnější.

VE HŘE JE HISTORICKÁ OMEZENOST LIDSKÉHO POZNÁNÍ

Václav Frei

Úvodem hlásím, že jsem vzděláním fyzik a vyznáním křesťan, přesněji katolík. První vymezení doufám odpovídá tomu, že pod vědou rozumíme v naší besedě hlavně přírodovědu. Druhým vymezením chci vyjasnit dva body, v dané otázce důležité, ale ne všichni křesťané se v nich shodují. Ten hlavní se týká bible: katolická nauka v ní vidí svou pevnou normu, jejíž výklad v církvi však může a má přihlížet k dějinnému vývoji. A podle katolického pojetí má své místo mezi vědou a vírou (nebo teologií jako reflexí víry) ještě filosofie. Ta by měla umět - například - jak vědu, tak víru odlišit od ideologie.

Z navrhovaných tří možností je mi první nejbližší, nejzajímavější je druhá a třetí je nejméně přijatelná. Nejsnáze mohu vysvětlit první stanovisko. Zatímco filosofie se zabývá skutečností celou, věda i víra sice vždy jen jejími výseky a z různých hledisek, přesto jejich pohledy na skutečnost mají neprázdný průnik (do něhož určité spadá lidstvo): a v něm vidím závažné momenty jednoty mezi oběma. Jsou dány už biblickou vizí, že Bůh stvořil dobrý, ne však dokonalý svět, jež člověk může a má poznávat i v zájmu překonávání jeho nedokonalosti.

Artikulace pohledu vědy i pohledu víry se však v dějinách mění, navíc nesterjně rychle. Proto byly, jsou a patrně budou nevyhnutelné též momenty konfliktů, i závažné. Ale raději než o boji protikladů bych mluvil o střetání názorů. Vždyť VĚDA ani VÍRA, stejně jako vědecká komunita ani obec věřících, nejsou monolity a střet vědy s vírou probíhá často v těžce myslí. Může a nemusí vyústit v rozchod. Galilei byl a zůstal věřícím katolíkem a viděl oba pohledy ve shodě: o skutečnosti se můžeme poučovat jak z knihy přírody, tak z knihy Písma.

Křesťanská apologetika by ráda rovnou vyloučila konflikt mezi vědou a vírou, pokud žádná nevybočí ze své kompetence: vždyť jedna pravda nemůže být v rozporu s druhou! K tomu však musím dodat, že je ještě ve hře historická omezenost lidského poznání: aktéři sporu třeba i čestně nepostřehnou, že a kde své kompetence překračují. Křesťanům je vhodné připomínat větu, kterou by měli znát z velepišně lásky svatého Pavla v Listě Korintánům: Naše poznání je jen částečné (1 K 13,9). Svatý Augustín věděl, že bible není učebnicí o přírodě, ale někteří pozdější křesťané iritovali vědeckou komunitu tím, že o přírodě z bible dost věděli, a ještě s velkou jistotou. (Bylo to riskantní - když pak věda rozbila dílčí jistotu, otrásla celou jejich vírou.) Varování však platí i druhé straně. Když se fyzika zdála legitimovat obraz kosmu jako deterministického stroje, víra dokázala trvat na svobodě vůle a vůbec na širším pojetí reality. A dnes se zase lze setkat s názorem, že věda přečtením lidského genomu už poznala tajemství lidského života. Osobní mínění badatele jistě není totéž co „věda“. Ale i názor sdílený většinou elit může skrytě záviset na filosofické volbě (u vědců) či hrubě na ideologii (viz darwinismus v rukou rasistů, komunistického režimu apod.).

Z toho všeho už myslím vyplývá, proč se mi třetí možnost jeví nepřijatelná, tristní nebo škodlivá. Filosoficky nenahlížím, jak by se mohl svět víry - včetně například modlitby (viz také Frei, Václav: Má prosebná modlitba smysl? *Universum* 31-32/1999) - naprosto mjet s reálným světem, a tedy i se světem vědy; té ovšem patří její autonomie. Smutná mi přijde mentalita věřícího vědce, v jehož myslí (neříkám v chování) by se oba póly vůbec nestýkaly. Ve vědomí společnosti může mít odcizení vědy a víry snadno ráz despektu, v dnešní situaci už jednosměrného. Ale lze připustit, že i když intence vědy a víry mají společný průnik a v něm se v zájmu humanity doplňují, my to ještě nevidíme, nebo ne z obou stran zároveň a shodně (opakem by byla jistota, že si věda s vírou nemají a nebudou mít co říci). Proto pokládám za žádoucí udržovat - při oboustranném vědomí částečnosti našeho poznání - komunikaci především uvnitř akademické obce. Bylo by škoda, kdyby byla apriorně odmítána mezi vzdělanci, v demokratické veřejnosti, u státníků. Nebo snad i v řadách křesťanů.

Mimoходом nedávno byl na podporu dialogu mezi vědou a vírou vyhlášen mezioborový program STOQ (Science, Theology, Ontological Quest - tj. hlavně přírodní vědy, teologie a filosofie). Má se ho účastnit několik univerzit v Římě a v USA za podpory Templetonovy nadace; stipendijní možnosti by myslím mohly být zajímavé i u nás. Blíže viz <http://res.catholica.cz>.

VĚDA A VÍRA JSOU DVĚ SESTRY

Petr Pokorný, ředitel Centra biblických studií

Mezi vědou a vírou existuje napětí, které se vyvinulo historicky a není dáno vlastní povahou jedné ani druhé strany. Je dáno tím, že kritická věda se od starověku vyvíjela především jako kritika náboženství, konkrétně ritu a mýtů. Zato víra, která je věcí celé lidské osobnosti, chce náboženství využít, nově nasměrovat ve svůj prospěch. Náboženství je v pohledu víry význačným projevem lidství, podobně jako řeč nebo hudba. Víra proniká i do náboženské oblasti, ale hledí v ní rozlišovat.

Ještě jedno je třeba mít na mysli: Víra v tom smyslu, v jakém o ní teď mluvíme, není uznáváním určitých výroků (dogmat). Víra je především vztahem k Bohu, vztahem, z něhož vychází celková životní orientace. Je to základní, vůči budoucnosti otevřená důvěra ve smysl dějinné existence. Opírá se o určitou interpretaci konkrétních událostí (o svědectví), které tvoří jádro výroků víry. (Jde o události zahrnuté v Bibli: Abrahamova cesta, exodus z Egypta, prorocká oslovení, Ježíšův příběh.)

Společné kořeny vědy a víry lze sledovat v oboustranném úsilí o odhalení pověr jako neautentických prvků životní orientace. Tam, kde má víra tendenci pověrečné prvky přehlédnout, upozorňuje ji věda na nebezpečí. Tam, kde víra začíná mytické obrazy chápat jako ideologii a popis, upozorňuje ji vědecká skepse, že jde o sebeklam. Víra si potom většinou uvědomí, že vlastně jde o obrazy, o metafory.

Na druhé straně je věda závislá na víře. Víra může vědu varovat před sebeklamem, ve kterém se věda pokládá za objektivní poznání a neuvědomuje si, že je principiálně antropocentrická ve volbě badatelského pole (nezaujatě zkoumá to, co je důležité pro člověka a jemu je dostupné) i postupů (přírodní vědy například nemohou hodnotit roli tak důležité skutečnosti, jako je volba určitého pole výzkumu konkrétním vědcem). – Především však víra dochází k závěru, že skutečnost přírody a dějin, kterou vnímáme svými smyslovými konstrukty a v níž se orientujeme pomocí jazyka, existuje nezávisle na nás (vnímáme „něco“ a mluvíme „o něčem“) a má smysl, který nevytváříme, ale nalézáme s nasazením všech svých sil, celé osobnosti. Jinak může metodická skepse vědy přejít ve skepsi existenciální – ve skepsi, která začne pochybovat o smyslu kritického myšlení vůbec.

Věda a víra mohou v tomto krásném i nebezpečném světě projít ke svému cíli houští pověr, skepse a nahlodávání mravních postojů jen držíce se pevně za ruku. Před časem jsem napsal, že jsou to vlastně sestry, které nevědí, že k sobě patří – jako dvojčata Luisa a Lotka ve známé Kästnerově dětské knížce. Měly by se co nejdříve začít intenzivněji vzájemně seznamovat.

VĚDA A VÍRA JSOU KOMPLEMENTÁRNÍ

Jiří Hořejší, MFF UK Praha

Profesním zaměřením jsem teoretický fyzik specializovaný na teorii elementárních částic, a pokud jde o můj vztah k víře a náboženství, jsem křesťan, konkrétně římský katolík.

Téma dnešního setkání je v jistém smyslu věčné nebo alespoň dlouhodobé, ale osobně si myslím, že v dnešní době potenciální spor mezi racionální vědou a náboženskou vírou už není ani zdaleka tak vyhrocený, jako tomu bylo dejme tomu v devatenáctém století nebo na začátku století dvacátého. Za daleko důležitější považuji problém vztahu většiny současné západní společnosti ke křesťanství, resp. k náboženství vůbec, ale k tomu se ještě dostanu.

Pokud jde o vztah přírodních věd a náboženské víry, omezím se na pár poznámek k situaci v katolické větvi křesťanství, která je mi nejbližší. Především musím říci, že nepřijímám rozšířený populární názor, že po celá staletí byla církev jakousi brzdou pokroku vědy. Historie byla ve skutečnosti daleko bohatší a jen jako ilustraci mi dovoluji uvést příklady tří římských papežů, jejichž vztah k přírodním vědám byl výrazně kladný: Silvestr II., který byl papežem několik let okolo roku 1000, dále Marcellus II. (1555) a konečně Benedikt XIV. (1740 – 1758). Zejména poslední jmenovaný je pozoruhodný tím, že stál v čele katolické církve v době nástupu osvícenství, ale s osvícenskými mysliteli udržoval dobré vztahy a např. Voltaire mu věnoval některá svá díla.

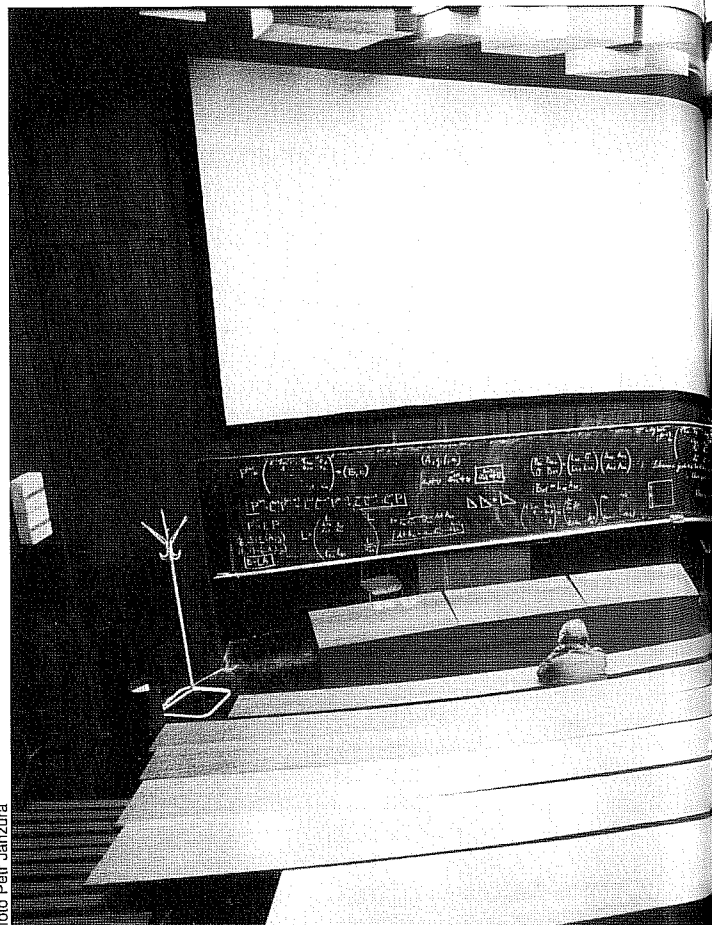

foto Petr Janžura

Jsou ovšem i jiné příklady. Za pontifikátu papežů Pia IX. (1846 – 1878) a Pia X. (1903 – 1914) se rozběhl boj s tzv. „modernismem“. Pius IX. zahrnul do svého proslulého „Syllabu“ moderních bludů také racionální vědu a řada vlivných vědců v důsledku toho zanevřela na církev jako na instituci nepřijatelně konzervativní. Dozvyky tohoto konfliktu zřejmě přetrvávají v myslích mnoha lidí až do dnešní doby, ačkoli reálná situace je dnes určitě jiná. Stanovisko Vatikánu k moderní vědě je velmi vstřícné a zdá se, že katolická církev v podstatě uznává autonomii racionální vědy jako metody poznání okolního světa a vesmíru a daleko více nyní akcentuje obecné problémy lidské společnosti, zejména sociální tematiku, morálku apod.

Musím říci, že takový postoj je mi velmi blízký. Jsem totiž hluboce přesvědčen, že věda a náboženská víra jsou dva komplementární přístupy k realitě našeho světa a oba mají přitom velikou váhu. Význam vědy pro praktický – tj. technický – rozvoj lidské společnosti je evidentní; soustředíme se tedy na náboženství. Podle mého názoru je nějaká nedestruktivní a široce sdílená náboženská víra nezbytná pro něco, co bych obecně nazval „duševní zdraví“ společnosti – prostě proto, že postulují rozumné morální principy a dává člověku naději. Ačkoli je to téma spíše pro sociology, jako prostý pozorovatel si troufám tvrdit, že moderní evropská společnost nyní vykazuje spíše neblahé příznaky úpadku v tomto směru, řekl bych – možná trochu drsně – že čelí určitému morálnímu chaosu. Na druhé straně, racionální věda sama o sobě neimplikuje nějakou přirozenou morálku, která by byla tím správným zdrojem energie pro lidskou společnost, a kromě toho bych také řekl, že vědci nejsou a priori nositeli příslušných morálních standardů (i když v hlavách některých lidí možná taková pověra existuje).

Abych tedy stručně shrnul svůj názor na téma dnešního setkání: Ze tří možností uvedených v názvu (jednota, boj protikladů, lhostejnost) mi žádný nepřipadá úplně adekvátní. Zcela bych vyloučil variantu „boj protikladů“, ale moje optimální verze je „nezávislost a vzájemný respekt“. Řečeno trochu podrobněji: Mnohdy komplikované jemnosti teologie asi nemají příliš vliv na osobní víru praktického křesťana, ale moderní teologie by přesto určitě měla nějak reflektovat bouřlivý vývoj přírodních věd. Z druhé strany, mnohým profesionálním přírodovědcům by prospělo důkladnější vzdělání v oblasti kulturních dějin; občas se skutečně setkávám s názory ze strany ateistů v řadách přírodovědců, které vycházejí z předsudků přímo obludných a jsou důsledkem neinformovanosti, či spíše určitého technokratického primitivismu a ignorance. V každém případě bych považoval za nešťastné, kdyby se oživovaly staré spory o vědu a náboženství ve stylu „kulturního boje“ 19. století. Ty ve své někdejší podobě už nejsou, podle mého přesvědčení, aktuální. Myslím, že naše společnost na prahu 21. století čelí mnoha těžkým problémům a pro jejich řešení budou nezbytné třeba jak vědci, tak duchovní osoby.

PONECHME VĚDĚ I VÍŘE NEZÁVISLOST

Jan Moravec, Centrum biblických studií

S konfliktem mezi vědou a vírou jsme se museli vyrovnávat 40 let, to už máme snad vyřešené, to je za námi. Dnes patří k bontonu pěstovat dialog a syntézu obojího. Zde však musím deklarovat silnou skepsi. Tyto dvě oblasti nemají žádný navazující bod (kromě často zmiňované etiky, ale ta je na obou stranách jen odvozeným důsledkem, nikoliv východiskem). Všechny pokusy o dialog, které jsem zaregistroval, vždy řešily vnitroteologické otázky (to se týká

i Galileiho případu zmiňovaného prof. Bednářem) bez jakýchkoliv implikací směrem k vědě. Důvodů, proč tomu tak je, vidím řadu, uvedu ten nejdůležitější.

Jeden zlomyslný aforismus tvrdí, že existují dva druhy pravdy: pravdy malé a velké. Poznájí se tak, že opakem malé pravdy je nepravda, opakem velké pravdy je jiná velká pravda. Věda se zabývá výhradně malými pravdami; vědecká tvrzení musí být vyvratitelná, tj. jejich opakem musí být nějaká „nepravda“, potenciálně pozorovatelná. Připisuje se to jako veliký objev Popperovi – není to přesné, on to jen nahlas formuloval, ve skutečnosti tak věda funguje odjakživa, přinejmenším od doby Tychonovy a Galileiho. Věda pracuje a-posteriori s malými pravdami. Víra (křesťanská, za jiné nechci mluvit) pracuje s jedinou, ale zato a-priorní velkou Pravdou – tou je evangelium. Evangelium zvěstuje člověku Boží lásku, Boží oslovení, a to nezávisle na jakýchkoliv „ontologických“ předpokladech. „Člověče, mám Tě rád, jsem s tebou, dokládám to utrpením na kříži. Tím si můžeš být jist, ať je vesmír uzavřený nebo otevřený, ať neutrina mají nebo nemají klidovou hmotnost, ať transpozony v tých buňkách mají nějakou vitální funkci nebo jsou jen sobeckou parazitní DNA.“ Dosadte sem libovolnou z velkých vědeckých otázek, nad kterými lze formulovat testovatelné hypotézy (jinak by to nebyla věda). Apriorní předpoklad evangelia lze přijmout nebo nepřijmout jako základní předpoklad (řečeno s jistou licencí – axióm), nelze ho falzifikovat. S oblibou cituji výrok velkého teologa K. Bartha „Pravověrná teologie, má-li zůstat pravověrnou, neobsahuje žádnou kosmologii!“ Víra promítá předpoklad evangelia do života ve světě popisovaném vědou, přitom jí ale nezáleží na tom, jak ho ta věda popisuje. Věda popisuje svět bez ohledu na to, zda je nebo není Bohem milován. A víra vědě nenabízí žádnou použitelnější, testovatelnější hypotézu, než je Boží láska ke stvoření.

Nejlepší vyjádření této skutečnosti nacházím v díle Martina Bubera Já a Ty. Ale pro nedostatek času to zde nechci rozvádět.

Prakticky se toto mínění projevuje tím, že se onen dialog děje v čistě proklamativní rovině: že je to potřeba, dobré, nutné a tak. Ale aby z tohoto dialogu vzešel nějaký nový poznatek, nová koncepce, aby se skutečný, konkrétní vědecký poznatek, hypotéza, teorie dostaly do vztahu s konkrétním prvkem víry, nějakým theologumem, to jsem zatím nezaregistroval. Tedy tak, aby záleželo třeba na tom, zda neutrina tu klidovou hmotnost mají, nebo nemají.

Námítka ještě závažnější: nemůžu si pomoci, z propojování obojího (víry a vědy) vidím třet jako slámu z bot apologetický nebo přímo ideologický záměr: zatímco víra vědě nemá co nabídnout, víra z tohoto spojení může profitovat tím, že ji to činí jaksi přijatelnější – logičtější, přirozenější. Ten záměr nemusí být reflektovaný, může být zatlačen do podvědomí, ale je latentně přítomný. Víra, která nachází společnou řeč s vědou, již není bláznovskou zvěstí o kříži (srov. 1 Kor), ale intelektuálním bonusem nebo přímo intelektuální nutností – a proto tvrdím, že mezi apologií (spec. křesťanskou) a totalitní ideologií je zcela nezřetelný, plynulý přechod. Leč mám – z toho, jak věda svět popisuje – dobrý pocit, že Bůh stvořil svět tak chytře, aby to nešlo.

JE VĚDA SLUČITELNÁ S NÁBOŽENSTVÍM?

Václav Hořejší, Ústav molekulární genetiky AV ČR

V první řadě záleží na tom, o jakém náboženství ve vztahu k vědě mluvíme. Největší potíží je ovšem s takovými náboženskými směry, které se fundamentalisticky domnívají, že jejich svaté texty pocházející přímo a doslova od Boha, závazně se vyjadřují i k přírodovědeckým tématům – např. že jednoznačně preferují kosmologii stanovující stáří Země i celého vesmíru na několik málo tisíc let nebo

VÁCLAV HOŘEJŠÍ: „Navštívil jsem jednu z přednášek anti-evolucionistického cyklu „Darwinův fatální omyl“ pořádaného církví Adventistů sedmého dne. Jeden z přednášejících (s akademickým titulem) tam např. tvrdil, že před Adamovým hříchem v ráji byly šelmy býložravé, že komáři a choroboplodné bakterie byly stvořeni až v rámci trestu za Adamův hřích.“

popírají biologickou evoluci a zastávají ideu kreacionismu. Myslím, že takové náboženství je s moderní přírodovědou opravdu těžko slučitelné.

Před několika lety jsem např. navštívil jednu z přednášek anti-evolucionistického cyklu „Darwinův fatální omyl“ pořádaného církví Adventistů sedmého dne. Jeden z přednášejících (s akademickým titulem) tam např. tvrdil, že před Adamovým hříchem v ráji byly šelmy býložravé, že komáři a choroboplodné bakterie byly stvořeni až v rámci trestu za Adamův hřích a že součástí tohoto trestu bylo i zčernání pokožky určité části Adamova potomstva. Jiný přednášející vyslovil názor, že ti, kteří věří Darwinovu bludu, že člověk povstal z opice, prozrazují především to, že mají tendenci chovat se sami jako opice...

Věda je lépe kompatibilní s umírněnější formou náboženství, která základní vědecké poznatky akceptuje a přírodovědecká témata v bibli nebo jiných posvátných textech chápe spíše alegoricky. Takové asi nejběžněji rozšířené náboženství obvykle operuje s pojmy jako posmrtný život či duchovní svět obydlený anděly, démony, nesmrtelnými dušemi zemřelých a podobnými bytostmi, a se zásadně důležitou představou „osobního Boha“, který působí jako jakýsi hybatel za kulisami našeho světa v nějakém jiném, „duchovním“ světě, občas do dějů našeho světa zasáhne nějakým zázrakem neslučitelným s přírodními zákony, občas vyslyší něčí prosbu o pomoc a jindy potrestá zlo, duše hodných lidí po smrti přijímá k sobě, atd. Takové náboženství je při troše dobré vůle a s trochou obratné sofistiky s vědou slučitelné – nedokazatelná existence duchovního světa a jeho obyvatel, autonomních duší, posmrtného života atd. není ve většině případů v žádném zásadním rozporu s vědeckým zkoumáním světa hmotného, zázraky lze přijmout jako principiálně nezkoumatelné, nereprodukovatelné singulární výjimky z normálního dění. Důkazem toho, že takovéto pojetí náboženství není s vědou v neřešitelném rozporu, je velký počet vědců, kteří podobné tradiční formy náboženství vyznávají. Určité problémy ale přece jen asi nastávají přinejmenším při vědeckém studiu psychiky (= duše): stěží lze uvést do souladu výsledky svědčící o plné podmíněnosti psychiky molekulárními ději v mozku s konceptem autonomní nehmotné duše. Problém by asi také nastal, kdyby se podařilo vytvořit nějakou umělou nebiologickou inteligenci, která by projevovала veškeré atributy lidské duše. Problémy kompatibility takového umírněného, ale tradičního náboženství s vědou se většinou řeší tak, že obě oblasti, věda a náboženství, jsou považovány za vzájemně mimoběžné a nekonkurenční – náboženství si v tomto pojetí nečiní nároky na přírodovědecký výklad světa a soustřeďuje se na existenciální aspekty člověka. Problémem přece jen je to, že věda si činí oprávněné nároky i na studium lidské psychiky a všeho, co s tím souvisí.

Konečně myslím, že není naprosto žádný rozpor mezi dnešní vědou a jakýmsi elementárním náboženstvím, resp. deismem. Dnes je vcelku všeobecně přijímaný kosmologický model, podle něhož vesmír počal „Velkým třeskem“ a poté se postupně vytvářely různé stále složitější struktury. Nakonec spontánně vznikl i život, který se dále vyvíjel směrem ke stále složitějším formám obdařeným nako-

nec i vědomím schopným svět kolem sebe reflektovat. V této fázi se nepopíratelnou realitou stávají i tak subtilní věci, jako je např.

„krása“, a vůbec přitom nezáleží na tom, že vznikly jen a jen díky tak prozaickým mechanismům, jako je chemie proteinů a nukleových kyselin, „sobectví genů“, přírodní výběr atd.

Řekl bych, že přímo bije do očí, že povaha elementárních částic, základní přírodní konstanty a zákony jsou takové, že tento vývoj od počátečního chaosu ke stále složitějším strukturám nejen umožňuje, ale jakoby přímo vynucují. Není tedy snad nerozumné očekávat, že tento proces bude pokračovat, že jsme na cestě k něčemu ještě mnohem komplexnějšímu a „vědomějšímu“. To je přece představa, která má velmi blízko k onomu esenciálnímu náboženství – Velký třesk a to, co následovalo, je procesem stvoření, tak jak je třeba básnický popisován na úvodních stránkách bible; to, k čemu snad vše směřuje, lze dobře chápat jako postupné naplňování smyslu tohoto stvoření, kvůli němuž byly ty základní parametry vesmíru nastaveny právě tak, jak jsou. To je tedy vlastně totéž, o čem hovořil katolický myslitel P. Teilhard de Chardin jako o směřování k „bodů Omega“.

Takové náboženství s vědou, tj. co nejdokonalejším poznáváním světa, nejen že není v žádném rozporu, ale nutně vědu potřebuje. Nemyslím, že takové „esenciální náboženství“ je pro člověka z existenciálního hlediska nějak nedostatečné, abstraktní a studeně odtaziť. Když se nad tím pořádně zamyslíme, přináší nám to nejdůležitější – víru ve smysluplnost existence světa a naší existence v něm: vše směřuje k něčemu snad až fantasticky dokonalejšímu; náš přirozenou úlohou je být tomuto pohybu s radostí nápomocní. Bůh je v tomto pojetí víceméně totožný s oním smysluplným řádem světa, je to mimo jiné to, co způsobilo, že náš svět se řídí právě takovými zákony, které v něm vládou, a tím, co je stále udržuje v platnosti (přinejmenším je to to jediné, co se umíme o Bohu dozvědět). Je tedy přímo a bytostně spojen s naším materiálním světem, o kterém toho zatím zřejmě víme jen velmi málo. Na základě dosavadní empirické zkušenosti existuje dobrá naděje, že lidstvo bude takového Boha stále lépe poznávat (samozřejmě prostřednictvím vědeckého poznávání přírody), přibližovat se mu a ztotožňovat se s ním – prostě ten Teilhardův „bod Omega“.... Myslím, že takový deismus je v plném souladu s nejjákladnějším principem křesťanství – požadavkem milovat z celého srdce Boha. Jinak řečeno – plně a s radostí respektovat smysluplný řád světa, který, jak se zdá, směřuje k něčemu velkému, co prozatím přinejlepší tušíme v hrubých obrysech.

Takové náboženství v podstatě nepotřebuje operovat s pojmy jako posmrtný život, duchovní svět či osobní Bůh. Na druhé straně je pozoruhodné, jaký reálný obsah dostávají v takovém deismu některé tradiční náboženské představy: jakási nesmrtelnost či opakovaná reinkarnace a přitom stálé spojení s Bohem spočívá vlastně v tom, že základní neustále se obměňující základní stavební jednotky našich těl (atomy) se již během našeho života nebo po smrti stávají součástí mnoha dalších a budoucích bytostí. Fascinující je např. i fakt, že všechny atomy těžkých prvků v našich tělech byly

kdysi součástí vzdálených hvězd, které skončily svoji existenci jako supernovy. Existence „duše“ lidí (ale i zvířat) je samozřejmostí - však také existuje solidní věda, psychologie, která se touto entitou zabývá! Není to však nic jiného než „emergentní jev“ vyplývající z neobyčejně složité organizace biomolekul a buněk mozku. Ač to zní fantasticky až nepřijatelně, není, myslím, z vědeckého hlediska principiálně vyloučena ani jakási forma vzkríšení zemřelých - lze si představit, že někdy v budoucnosti bude možno získat dostatečné informace potřebné ke zpětné rekonstrukci jakýchkoli objektů, které existovaly v minulosti (podobně, jako bylo možno takřka dokonale zrekonstruovat např. některá města zničená ve 2. světové válce).

Jsem přesvědčen, že odstraníme-li různé misinterpretace, pokřiveniny a historické nánosy, je tato elementární víra ve smysluplný řád světa skýtající velkou nadějí pro budoucnost zcela v souladu se základními principy velkých světových náboženství. Zakladatelské postavy velkých náboženství (Mojžíš, Ježíš, Pavel, Buddha, Konfucius, Mohamed) lze samozřejmě i nadále uctívat jako náboženské geníe, kteří měli mimořádný smysl pro vnímání a vyjádření toho, že náš svět a především náš život v něm má hluboký smysl, který máme pokorně respektovat. Sdělovali to způsobem přiměřeným své době a lidstvo oslovovali často podobnými prostředky, jako tvůrci geniálních uměleckých děl. Takový způsob bývá vzhledem k ustrojení naší psychiky mnohem účinnější než argumentace přísně racionální; je ovšem velmi náročný na duchovní vyspělost příjemců takového poselství, protože je stejně jako dobré umělecké dílo nejednoznačné, mnohovrstevný, paradoxní a emocionální. Není již vinou těchto náboženských geníů, že jejich často jinotajně prezentované ideje byly jejich následovníky často hrubě zkruseny tak, že by je jejich původní tvůrci asi ani nepoznali.

Je zcela bláhové očekávat, že někdo založí jakési nové ideální „náboženství budoucnosti“ spřátelené s vědou. Jsem naopak přesvědčen, že v podstatě všechna dnešní důležitá existující a prosperující světová náboženství se celkem snadno a přirozeně tímto způsobem přemění. Nic jiného jim nezbude a neobyčejně se tím posílí. Zbaví-li se tradiční náboženství alespoň trochu nepodstatného balastu, soustředí-li se na samu podstatu a poněkud změně akcenty, dostanou se snadno do plného souladu s vědeckým poznáním a s dnešním „životním pocitem“, který je samozřejmě velmi odlišný od „životního pocitu“ lidí ve středověku nebo i jen před 100 lety. Tak se tradiční náboženství opět stanou žádoucí silnou duchovní oporou pro většinu moderního lidstva.

repro UNIVERSUM

V. Hořejší: „Svatí katolické církve musí jak známo způsobit aspoň jeden prokazatelný zázrak, aby mohli být kanonizováni. Tento vědec tvrdil, že přes svůj počáteční skepticismus musel přijmout fakt, že zázraky se prokazatelně dějí, a to i v důsledku modlitby k určitému svatému.“

Co by k tomu dodal „Dáblův advokát“

Je třeba poctivě připustit, že ono „esenciální náboženství“ přece jen nemá takovou bezprostřední schopnost být oporou a útechou prostému člověku v jeho každodenních problémech jako tradiční náboženství slibující posmrtnou odměnu za řádný a zbožný, i když třeba i velmi těžký nebo i tragický život. Víra v osobního Boha a možnost komunikovat s ním prostřednictvím modlitby je pro upřímně věřícího asi něco emocionálně přijatelnějšího než abstraktnější víra v onoho „filosofického Boha“ vyznávající coby postupně se vyjevující smysluplný řád světa a zdroj jeho existence. Pro mnohé má onen esenciální deismus prostě až příliš blízko k ateismu.

Ačkoli dosavadní vývoj a evidentní spontánní sebeorganizace světa se zdá velice sugestivně nasvědčovat tomu, že tento vývoj bude směřovat dál k nějakému grandióznímu vyústění, nelze samozřejmě vyloučit i skeptickou možnost, že to vše přece jen brzy bezvýhodně a nesmyslně skončí, že svět žádný budoucí smysl nemá. Pro takový pesimistický scénář by asi nasvědčovalo, kdybychom např. v budoucnosti zjistili, že inteli-

gentní život se ve vesmíru vyvinul i na mnoha jiných místech a vždy po dosažení určité úrovně zanikl, např. v důsledku „efektu čarodějova učně“, kdy třeba i nechtěně rozpoutá nějaké mocné destruktivní děje. Dobře známa je historika o tom, jak Edward Teller před otestováním první vodíkové pumy provedl výpočty, které bezpečně prokázaly, že tento výbuch neodstartuje řetězovou reakci, do které se zapojí veškeré vodíkové atomy na Zemi. Co když někdy v budoucnosti v podobné situaci bude výpočet chybný a nějaký zdánlivě bezpečný experiment odstartuje globální zkázu?

Musíme si uvědomit, že o vesmíru toho zřejmě víme směšně málo - vždyť „opravdovou“ vědu dělá lidstvo jen asi o něco víc než 100 let. V naší galaxii (která je jednou z přibližně 100 miliard galaxií ve vesmíru) je zhruba 100 miliard hvězd. My dnes nevíme skoro nic ani o poměrech panujících na mimozemských objektech naší sluneční soustavy. I kdybychom dopodrobna věděli na kolika místech v naší galaxii existuje život, resp. jak to s ním dopadlo (z dnešního hlediska naprosto nepředstavitelný úkol), stále by to byl nepatrný drobeček z celkové možné informace na úrovni vesmírné. Nevíme ani, jestli dnešní kosmologický model nemá nějaké zásadní vady, jestli např. základní fyzikální konstanty a zákony nejsou třeba v čase proměnné, jestli neexistují nějaké paralelní světy v jiných dimenzích, které za určitých okolností mohou s naším světem nějak interagovat, nevíme, jestli na některých místech vesmíru, třeba i poměrně blízko nás, nemůže docházet k nějakým fyzikálně dosud naprosto neznámým jevům, o nichž nemáme ani tušení, a tudíž ani neumíme formulovat příslušné otázky. Myslím, že není

daleko od pravdy přirovnání, že dnešní stav našeho poznání vesmíru je asi takový, jaká by byla úroveň poznání Země, kdyby naše pozorování byla omezena na jedinou místnost s pootevřeným oknem.

To, jestli si v takové situaci vybereme optimistickou či pesimistickou variantu základního religiózně-vědeckého světonázoru, je evidentně pouze věcí víry a intuice; žádné příliš silné racionální podklady nemáme. Já osobně dávám přednost té optimistické variantě, která mi připadá jednak přece jen trochu pravděpodobnější, ale hlavně mnohem příjemnější.

Ještě malá poznámka o zázracích: loni jsem se setkal s význačným italským lékařem a vědcem, který je předsedou vatikánské komise pro ověřování zázraků. Svati katolické církve musí jak známo způsobit aspoň jeden prokazatelný zázrak, aby mohli být kanonizováni. Tento vědec tvrdil, že přes svůj počáteční skepticismus musel přijmout fakt, že zázraky se prokazatelně dějí, a to i v důsledku modlitby k určitému svatému. Uváděl mi příklady událostí (vyléčení ze smrtelné nemoci, resuscitace klinicky mrtvých), které byly podle něj naprosto nepochybnitelně zdokumentovány a které podle jeho velmi bohatých lékařských zkušeností nemohly být vysvětleny přirozeným způsobem. Pochopitelně si nadále zachovávám skeptický názor, ale na druhé straně těžko mohu tohoto člověka jen tak obviňovat z podvodu nebo aspoň z hloupé lehkovážnosti. Člověk si chtěl nechtě musí klást otázku – co by se muselo stát, aby to nás skeptiky přesvědčilo? Co když přece jen, ať už je to jakkoli neuvěřitelné, existuje nějaké to nemateriální zázračné, z něhož k nám občas zavítá zjevení Panny Marie? Na druhé straně – kdyby tomu tak opravdu bylo, pro Pannu Marii by bylo hračkou zjevit se třeba opakovaně na Times Square a tím podat jasný důkaz...

Ted ale opravdu nevím, jestli nadpis tohoto odstavce (Co by k tomu dodal „Dáblův advokát“) je úplně namístě...

JE TŘEBA DĚTSKÉ VÍRY A SILNÉ SKEPSE

Jiří Bičák, MFF UK Praha

Musím říci, že přicházím značně nepřipraven. Zdráhal jsem se pozvání přijmout z několika důvodů. Jednak jsem nedávno se cťným panem docentem Konvalinkou diskutoval na podobné téma v televizi, přestože jsem mu doporučoval, aby si raději vybral některého z mých kolegů, kteří opravdu plně vírou žijí. A jednak musím říci, že se ve mně ozývají jakési pochyby, dané tím, co napsal Thomas Mann v esejí „What I Believe“, že totiž je s podivem vidět, jak lidé velice snadno a lehce dokáží mluvit, nebo dokonce vzít pero a psát o Bohu, o něčem tak hlubokém, těžko uchopitelném, vlastně velmi osobním. Pravda je, že my tady nehovoříme o Bohu, ale spíše o vztahu náboženství a vědy. Já se zabývám obecnou relativitou a co jiného by měl relativista dělat, než začít citátem z Einsteina. Je však zajímavé, že nejenom Einstein, ale i fyzikové zaujímající jakési nefilozofické polohy, jako například jeden z největších (nejen) amerických fyziků Feynman, cítili potřebu, aby někdy napsali anebo aspoň pronesli přednášku o vztahu vědy a náboženství. Známý výrok Alberta Einsteina říká, že „náboženství bez vědy je slepé, zatímco věda bez náboženství je slabá, chromá“ – „lame“ je v anglickém originále. Einstein i další zdůrazňovali, že existuje řada aspektů lidské existence, jako soucit, altruismus, touha po tajemství a přesahu sama sebe, co věda tak trochu odstrkuje, dává stranou. Především však bývá vyzdvižována skutečnost, kterou bychom si všichni měli uvědomit: věda vesměs říká to, co je, ale neříká to, co má být. Je úkolem náboženství, aby dokázalo v člověku iniciovat hodnoty, které ho např. dokážou vést k pokoře.

Kupodivu ovšem i tady věda může hrát svou roli. Březina má silný výrok – většinou si vybírám z Einsteina nebo z Březiny, snad i proto, že Březina měl úctu k vědě a vědecké poznatky vkládal do svých metafor – že věda je jedna z nejvznešenějších forem askeze, jedna z nejméněšších forem askeze.

Myslím, že v tomto smyslu – pokud chápeme vědu v určitém původním významu, ne tak, že právě sedíme v budově, kde se udělují granty – právě věda opravdu k pokoře a askezi přispívá. Myslím, že zdrojem optimismu v pohledu na současný svět – pokud se díváte na ten současný svět ne právě zrakem letošního roku, ale řekněme posledního tisíciletí – je mj. skutečnost, že jak věda, tak náboženství se zušlechtovaly, že se jejich pohledy prohlubovaly. Že se vývojem zdokonalovaly. Je to společné pro vědu a náboženství.

Nedávno jsem absolvoval objemnou knihu Thomase Manna „Doktor Faustus“, ze které bych chtěl krátkou pasáž přečíst. Je to nádherné vyjádření toho, jak by se mohl dívat vědec na náboženství – přesto je ale nedostačující. Hlavní hrdina, hudební skladatel Leverkühn se nejdřív rozhodne studovat teologii. Jeho přítel Zeitblom toto rozhodnutí komentuje. Ústy Zeitbloma de facto mluví Thomas Mann. Zeitblom pod náboženstvím především chápe smysl pro nekonečno a zálibu v něm. A následuje pasáž, v níž Zeitblom říká, že „věda se však nemůže obejít bez rozumu a chtít ze smyslu pro nekonečno a z věčné záhady udělat vědu, to znamená jenom násilně spojovat dvě prací oblasti na způsob, který se mi zdá nevhodný a napořád rozpaky způsobující. Náboženská, kterou nikterak nepokládám za věc cizí mému srdci, je zajisté něco jiného než pozitivní a vyznáním vázané náboženství. Nebylo by bývalo lépe ponechat „skutečnost“ lidského smyslu pro nekonečno zbožnému citu, krásným uměním, svobodné kontemplaci, ba i exaktní vědě, jež jako kosmologie, astronomie, teoretická fyzika (vřelý souhlas!), dovede tomu smyslu sloužit s naprosto nábožnou odevzdaností tajemství – místo aby byl osamocen, jakožto věda duchovní, a aby z něho byly vyvinuty dogmatické soustavy, jejichž vyznačují se pro jedinou mluvnickou spojku sváří do krve?“ Samozřejmě, zde nakonec citát mluví proti církvi jako organizaci, plně však vystihuje to, jak může náboženská chápání vědec. I vědec však musí věřit v zákonitost světa kolem nás. Jsem si ovšem vědom, a Thomas Mann to dále také rozvádí, že lidská společnost se nutně organizuje, a proto také organizovala církve. A cítím, že ač církve sehrály v historii mnohé negativní role, měly obrovskou roli pozitivní. Připadá mi, že inspirace k největším dílům umění budou těžko přicházet z toho, že chci složit skladbu „Te Ateistum“ místo „Te Deum“, nebo že by bez víry vzniklo něco, jako je Michelangelova poslední pieta Rondanini. Myslím, že to, k čemu náboženství inspirovalo, ať již v umění či vytváření morálních hodnot, může odvrhnout jen dáblův hánebnost. Myslím si dokonce, a v tomto například rezonuje s mnohem vlivnějším přírodovědcem a později filozofem Carl Friedrichem von Weizsackerem – že víra v jednoho Boha vedla také k tomu, že právě v našich zemích, v tzv. západní civilizaci, se začala rozvíjet věda, protože existovala víra v jednoho zákonodávce.

A ještě jedna poznámka k tomu, co sblízuje vědu a náboženství. Vědec, třeba teoretický fyzik, který má občasně tendence zabývat se filozofií, zpravidla přijde na to, že filozofie je tak trochu beznadějná a že to, co je skutečně tvořivé a inspirující, je vlastně jakási směs dětské víry a silné skepse. Myslím, že určitá směs dětské víry a silné skepse je krásnou a potřebnou kombinací v náboženství i ve vědě.

Připraveno ve spolupráci s Tiskovým odborem AV ČR, otištěny jsou pouze příspěvky, které byly dodány v písemné formě.